

A36016
9(c2)
3-915

М.І. Зубок

МОЯ
СУЛИЧІВКА

ЗМІСТ

Термінологічні пояснення	3
Передмова	15
Розділ I. Умови виникнення села Суличівка та походження його назви.....	21
Розділ II. Село за часів Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Гетьманщини (середина XIV – кінець XVIII ст.).....	49
Розділ III. Чернігівське намісництво та Чернігівська губернія в історії села Суличівка (1782–1917 рр.).....	91
Розділ IV. Суличівка в роки Революції 1917 р. та в довоєнний (до 1941 р.) період	123
Розділ V. Війна (1941–1945 рр.) та повоєнний період (до 1960 р.) в житті с. Суличівка	165
Розділ VI. Село Суличівка у другій половині XX ст. (до 1991 р.)	263
Розділ VII. Суличівка наприкінці XX – початку XXI століть.....	299
Післямова.....	317
Інформаційні джерела.....	325
Додатки	347

Про війну 1941–1945 рр. написано дуже багато мемуарів, художніх та документальних творів, спогадів ветеранів-учасників бойових дій. Чимало матеріалів про діяльність партизан та підпільників. Без особливих зусиль можна знайти літературу про працівників тилу, чиєю самовідданою працею вироблялась зброя, військова техніка, набої, створювались нові виробничі потужності, відновлювались комунікації. Дещо можна знайти і про працівників сільського господарства тилової частини території СРСР. Але майже відсутні публічні матеріали про життя мешканців населених пунктів, особливо сільського типу, в окупації, їх тяжку долю в роки війни. Лише окремі спогади і то усного характеру можна інколи почути, ще рідше прочитати, про ту сторінку в історії конкретних сіл. Подібна ситуація і щодо воєнного періоду в історії с. Суличівка. Характеризуючи події, що відбувались в селі з початком війни і в період окупації, автор посилається на архівні матеріали, спогади селян, свідків тих подій, окремі уривки з історичних та мемуарних видань. Отриману інформацію доповнюють роздуми автора про характер та оцінку подій, які відбувались в роки війни в селі та регіоні, де воно розташовано.

Як можна зробити висновки з багатьох матеріалів та спогадів, війна для всіх була раптовою, неочікуваною і незрозумілою. Досить активною і наполегливою була радянська пропаганда щодо мирного співіснування Союзу РСР та гітлерівської Німеччини. Неадекватне сприйняття війни як німецької агресії в перші її дні не дало можливості багатьом громадянам, в тому числі і тим, які перебували на керівних посадах, адекватно оцінити ситуацію і діяти в ній. А стрімкий наступ німецьких військ вглиб території СРСР додавав напруги, хаосу та сильних емоцій в управлінні господарством і поведінці людей.

Від початку війни Чернігівська область стала прифронтовою зоною. Війна позначилася на всіх сторонах життєдіяль-

ності області. Відповідно до указів Президії Верховної Ради СРСР «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану» та «Про оголошення мобілізації», діяльність щодо стримання агресора та протидії йому велась на кількох напрямках, зокрема – відмобілізування призовного контингенту чотирнадцяти вікових груп (1905–1918 рр.), виконання оборонних робіт, перехід роботи підприємств та сільського господарства відповідно до мобілізаційних планів, посилення охорони комунікацій та важливих об'єктів, виконання трудової та автогужової повинності для військових потреб, запровадження комендантської години, встановлення норм відпуску продовольчих та промислових товарів та ін. Звичайно, що всі ці напрямки торкнулись і Суличівки. Уже на третій день війни (25.06.1941 р.) у районі була проведена перша хвиля мобілізації до лав Червоної армії. Зокрема з села Суличівка мобілізованими були: Медвідь Михайло Трофимович (1912 р.н.), Сорока Степан Максимович (1909 р.н.), Селенчук Дмитро Іванович (1911 р.н.), Федоренко Іван Григорович (1914 р.н.), Лобода Григорій Степанович (1911 р.н.), Селенчук Василь Гнатович (1907 р.н.), Кононенко Павло Якович (1912 р.н.).

Друга хвиля мобілізації (12.07.1941 р.) настигла Лободу Івана Миколайовича (1905 р.н.), Зубця Олексія Федоровича (1905 р.н.), Медведя Дмитра Трохимовича (1907 р.н.), Покришка Віталія Андрійовича (1905 р.н.), Медведя Терентія Мусійовича (1907 р.н.), Лободу Івана Ісааковича (1906 р.н.), Лободу Зосима Авксентійовича (1910 р.н.), Лободу Миколу Авксентійовича (1907 р.н.), Бойрака Івана Захаровича (1907 р.н.), Лободу Михайла Миколайовича (1908 р.н.), Ковальова Максима Митрофановича (1909 р.н.), Кононенка Олексія Миколайовича (1912 р.н.), Сороку Івана Івановича (1914 р.н.).

Крім того, поза межами категорій призовного віку на війну у перші її місяці пішли мешканці села: Воєдило Григорій Ілліч (1902 р.н.), Білий Микола Микитович (1903 р.н.), Ковальов Захар Митрофанович (1904 р.н.), Медвідь Юхим Ілліч (1900 р.н.), Ковальов Лев Павлович (1896 р.н.), Зубець Федір Семенович (1902 р.н.), Зубець Роман Степанович (1904 р.н.),

Смолянний Микола Павлович (1922 р.н.). Усього у 1941 р. з села було мобілізовано близько ста осіб.

Тут слід звернути увагу на те, що дехто із мешканців села на початок війни з різних причин перебував за його межами і був мобілізований за місцем свого тимчасового проживання. Так, з Києва було мобілізовано Сороку Михайла Павловича (1922 р.н.), із Маріуполя – Воедила Самуїла Петровича (1914 р.н.), із Хабаровського краю – Ковальова Михайла Тихоновича (1918 р.н.), із Смоленської області – Ковальова Тихона Семеновича (1893 р.н.), із Чернігова – Юхименка Антона Григоровича (1909 р.н.).

У перші дні війни по містах і селах прокотилася хвиля мітингів та зборів, на яких громадяни висловлювали обурення проти німецької агресії та виказували рішучість щодо надання адекватної відсічі нападу Німеччини. Переважна частина населення висловлювала бажання захищати рідну землю та була переконана в перемозі над агресором уже найближчим часом. Сотні тисяч жителів Чернігівщини прибули на мобілізаційні пункти. До діючої армії влилось близько 200 тис. мешканців області призовного віку. Десятки тисяч чоловіків і жінок, які не підлягали мобілізації, вступали до народного ополчення. З них у першій половині липня 1941 р. було сформовано 46 батальйонів, 7 окремих рот, 77 окремих взводів, в яких нараховувалось 54 346 осіб. Додатково для боротьби з ворожими диверсантами було створено 40 винищувальних батальйонів у складі 6 320 бійців. Понад 150 тис. громадян області брали участь у будівництві різного роду оборонних укріплень [181, 182].

У Ріпкинському районі за два місяці до лав Червоної армії було мобілізовано 10 863 особи. Понад 10 тис. осіб були задіяні на спорудженні оборонних рубежів понад Дніпром від с. Кам'янка до с. Неданчичі, 3 363 особи вступили до народного ополчення. Було сформовано три винищувальні батальйони: Ріпкинський – 91 особа, Любецький – 190 осіб, Добрянський – 126 осіб. Уже на другий день війни в ліс біля Олешні фашисти висадили десант (понад десяток парашутистів), але 24.06 вони були знищені місцевим населенням, працівника-

ми міліції, військкоматів та спецзагоном, що прибув з Чернігова. З наближенням фронту партійні та радянські органи району розгорнули підготовку до підпільної роботи і партизанської боротьби. [12]. У вказаному регіоні було створено три партизанські загони: Ріпкинський – ім. Суворова, Любецький – ім. Дзержинського, Добрянський – ім. Ворошилова.

Другим важливим напрямом діяльності з початком війни було проведення евакуації до східних районів СРСР дитячих будинків, промислових підприємств, майна колгоспів та колгоспної худоби. У зв'язку зі швидким просуванням німців вглиб країни, основним пріоритетом евакуації було визначено вивезення в тил техніки, обладнання, сировини, трудових колективів, промислових підприємств та ін. Матеріальні ресурси, які не підлягали вивезенню повинні були знищуватись. Красномовно про це було сказано в промові Й. Сталіна по радіо 03.07.1941 р. Зокрема наголошувалося: «... необхідно виводити з ладу весь рухомий залізничний транспорт, не залишати ворогу жодного паровоза, жодного вагона, не залишати супротивнику ні кілограма хліба, ні літра пального. Колгоспники мають виганяти всю худобу, хліб здавати на збереження державним органам для вивезення його в тилкові райони. Усе цінне майно ... хліб та пальне, повинні безумовно знищуватись» [181]. Худобу переганяли у Саратовську, Сталінградську, Ростовську області, Калмицьку АРСР, Казахстан. Для організованого перегону худоби і техніки були визначені маршрути. Та з різних причин частина техніки і сільськогосподарського майна не була евакуйована. Худоба евакуйовувалась в тил своїм ходом, свині здебільшого залишались на окупованій території або перевозились транспортом. Переганяли худобу спеціально призначені колгоспним керівництвом погоничі. Не можна уявити з якими труднощами стикалися ці люди, коли, крім простої ходи, їм було потрібно годувати, напувати, видоювати, забезпечувати збереження худоби на шляху в сотні, а то і тисячі кілометрів. До того ж переганялась худоба шляхами, які не були зайняті пересуванням військ, а інколи і просто полями, знищуючи таким чином урожай. Про масштаби евакуації колгоспної худоби в Україні

можна судити з таких даних: на середину жовтня 1941 р. переганялось коней – 469,9 тис. голів, корів – 2 млн 155,1 тис. голів, овець – 2 млн 750 тис. голів, свиней – 877,6 тис. голів [181]. Худоба, яка з різних причин залишалась в колгоспі, роздавалась колгоспникам, робітникам і службовцям. За перші чотири місяці війни за межі України було вивезено 1 млн 667,4 т зерна, 269,5 тис. т зернопродуктів, 4,9 тис. т насіння овочевих культур. Проте значна частина сільськогосподарської продукції залишилась на окупованій території, зокрема ворог захопив понад 900 тис. т зерна і зернопродуктів. Такою була загальна картина в перші тижні і місяці війни. Події цього періоду торкнулись і с. Суличівки. Серед мешканців села (в основному жінки) набирались команди для будівництва оборонних рубежів в районі Неданчич, Любеча та на північній околиці Ріпок. Більше десяти мешканців села були зайняті евакуацією худоби. Наявна в колгоспі техніка подавалась до МТС і потім евакуювалась залізничним транспортом у тил. Евакуаційні заходи вживались досить організовано та відповідально [25]. Враховуючи, що до війни в Суличівському колгоспі було 1800 га землі, останній мав досить велике господарство. Було побудовано 4 ферми, в яких утримувалось 180 голів великої рогатої худоби, 60 голів свиней, близько 200 голів овець, 215 – коней, птиці – 250 голів. Все це підлягало евакуації. Але частина худоби залишилась все ж таки неевакуйованою, її, з початком окупації, було роздано мешканцям села, а решту забрали особи, які проживали за його межами. За погодженням з керівництвом колгоспу всі, хто брав колгоспну худобу, після війни мали повернути її назад.

Окреслюючи загальну ситуацію, що складалась на фронті на напрямку в якому знаходилось с. Суличівка, необхідно зазначити таке. З боку Червоної армії на цьому напрямку вели бойові дії війська 5-ої армії під командуванням досвідченого командира, генерала М.І. Потапова. Обороняючи підходи до Дніпра, 5-я армія опинилась поміж військами німецьких груп армій «Південь» та «Центр» і стала загрожувати їх комунікаціям. Тому німці зосередили частину своїх зусиль на знищенні 5-ї армії ще на західному березі Дніпра, притиснув-

ши її війська до цього водного рубежу. Передбачаючи таку ситуацію, радянське командування віддало наказ генералові М.І. Потапову на відвід військ його армії за Дніпро. Маючи Україну за стратегічний ресурсний об'єкт і знаючи про значне укріплення радянськими військами східного берега Дніпра, німці частиною військ групи армії «Центр» розпочали наступ на неї з півночі. Після взяття 19.08.1941 р. Гомеля війська 2-ї танкової армії німців дістались території Добрянського і Семінівського районів. 21.08.1941 р. війська 5-ї радянської армії мали наказ зайняти оборону на рубежі від Лоева до Старого Глібова. Для захисту важливого напрямку, з якого очікувався наступ німців – шосе Гомель-Чернігів, в район сіл Велика Вісь, Ріпки, Суличівка мала висуватись 200-та стрілецька дивізія (сд). Одночасно командування Південно-західного фронту (командувач генерал М.П. Кирпонос) готувало новий рубіж оборони на лінії Макишин, Смичин, Тупичів, Ріпки, Грабів, який 25.08.1941 р. зайняли війська 15-го стрілецького корпусу (ск) – резерв фронту. 26.08.1941 р. німці прорвали оборону радянських військ в районі Добрянки і уже 28.08.1941 р. вийшли до рубежа, що оборонявся 15 ск. Тобто, з 28.08.1941 р. розпочались бойові дії безпосередньо на території Ріпкинського району: зокрема в районах сіл Бурівка, Звеничів, Свинопухи, Грабів. Безпосередньо оборону тут тримали частини 200 сд та 62 сд, командири: полковник Людніков Іван Ілліч (200 сд) та полковник Тимошенко Михайло Павлович (62 сд). 29.08.1941 р. німецькі війська (134-та піхотна дивізія, 260-та піхотна дивізія, 131-а піхотна дивізія) нанесли потужний удар по частинах 62 та 200 сд і прорвали їх оборону в районах Бурівки і Тупичева. У ході триденних осередкових боїв бійці 648-го та 642-го стрілецьких полків 200 сд стримували ворога на підступах до Ріпок. Їх дії підтримувались авіаударами 62-ї авіаційної дивізії [12, 181, 182, 183, 184]. Переважаючими силами німці оточили підрозділи 648 та 642 сп, але останні і в цих умовах продовжували утримувати свої позиції. Завдяючи значних втрат ворогові (знищено 4 танки та понад 1000 ворожих солдатів), зазначені частини концентрованим стрімким ударом прорвали кільце оточення і вийшли до своїх військ.

Розвиваючи наступ на Чернігів і переслідуючи відступаючі радянські війська, німецькі передові загони 30.08.1941 р. вторглися в Ріпки, а о 22:00 цього ж дня чотирма танками дістались с. Суличівки (Оперативне зведення штабу Південно-західного фронту № 0121, 22:00, 30.08.1941 р.). Проте вважати це за окупацію села ще було зарано. Німецькі танки прослідували через Суличівку в напрямку села Гучин, не затримуючись в ньому. Як впливає з Оперативного зведення Генерального штабу Червоної армії № 143 від 8.00, 1.09.1941 р., село Суличівка було зайняте передовими частинами німців 31.08.1941 р. Мовою оригіналу: *«К исходу 31.08 наши войска продолжали вести упорные оборонительные бои с противником на... Черниговском направлении... 5 А вела сдерживающие бои с превосходящими силами противника, наступающими на Чернигов... 200 сд вела бои на рубеже: южная окраина Репок, восточнее Суличевки, потеряв до тысячи человек; противник кавполком овладел Суличевкой»* [185]. А уже 01.09.1941 р. німці окупували весь Ріпкинський район.

Цікавим є погляд на події, які описано вище, з боку німецьких солдатів, які воювали на даному напрямку влітку та на початку осені 1941 р. Автору вдалось ознайомитись зі щоденником командира третього батальйону 445-го піхотного полку 134-ї піхотної дивізії підполковника Ханса Шульце [186]. Виписки із щоденника наведено у Додатку 17. Привертає увагу легкість, з якою німці вели бойові дії, знаходячись на війні, мов на прогулянці. Крім того, не можна не помітити досить організованого характеру бойових дій на всіх рівнях управління підрозділами та частинами, значної кількості всіх видів озброєння ворожих підрозділів, яке у разі потреби надходило на підсилення піхоти. Записи із згаданого вище щоденника свідчать, що бої мали осередковий характер, без суцільної лінії фронту, принаймні на цьому етапі бойових дій. Водночас, німецький офіцер відмічає упертість радянської оборони, навіть при її осередковому характеру, стійкість наших солдатів у ході бойових дій. У його нотатках вказується на певний хаос в організації оборони та поведінці окремих підрозділів, солдатів та офіцерів Червоної армії.

Аналізуючи документи, які характеризують перші місяці війни, можна зробити висновок про трагізм ситуації, що виникла у ході бойових дій на території Ріпкинського району, який було захоплено буквально за 5 днів [12]. Ще більший трагізм можна побачити в ситуації, яка склалась на радянсько-німецькому фронті наприкінці серпня-початку вересня 1941 р. Ворог просунувся вглиб радянської території на 700–800 км. Було розгромлено 28 дивізій Червоної армії, більше 72-х дивізій зазнали втрат в особовому складі і техніці від 50 % і більше. На фронті загинуло понад 800 тисяч радянських солдатів і офіцерів, близько одного мільйона потрапили в полон, ще декілька сотень тисяч було оточено в різних «котлах» і пробивались до своїх [187, 188]. З вересня 1941 р. для мешканців Ріпкинщини почалося життя в німецькій окупації. Як пише О.Я. Бондаренко, від першого дня окупації села Суличівки почався грабіж селян, німецькі загарбники відбирали у людей хліб, продовольство, худобу. Особливою пристрасстю німців була птиця, якої за тиждень в селі майже не лишилось. Ласими були окупанти до молока, сала, примушуючи мешканців села надавати їм все це за першим же наказом. Безцеремонно входили до помешкань селян, нищпорили по всіх кутках, забираючи не тільки їжу, а і майно, одяг, який сподобався окупантам. Тим, хто мав спроби протидіяти окупантам, останні погрожували зброєю, били, виганяли з домівок. Передові частини німців та тиллові й адміністративні підрозділи, які слідували за ними, хазяйнували у селі перші три дні, після чого наставало певне затишшя. Німці створили окупаційну адміністрацію, яка діяла у Ріпках, Любечі і Добрянці, на залізничних станціях були німецькі коменданти. У районі діяло районне гестапо. Дороги на Любеч, Городню, Радуль, а також шосе Чернігів-Гомель контролювались взводом фельджандармерії. У райцентрі розташувались тиллові служби, які займались заготівлею продовольства, фуражу та лісу для німецької армії і відправкою населення до Німеччини [12].

У селах були призначені старости. Крім того, в Ріпках була відкрита поліцейська дільниця, в якій налічувалось понад 50 поліцаїв. До речі, до складу Добрянської дільниці вхо-

дило 311 осіб. Старостою, а з 1942 р. – бургомістром с. Суличівка був Сорока Іван Максимович, його заступником Сорока Федір Костянтинович. На жаль, серед мешканців села виявились і особи, які були готові перейти на службу до німців, в так звану допоміжну поліцію. Серед таких, в основному були вихідці з куркульських сімей, зокрема: Лобода Павло Хресантович, Юхименко Олексій Панасович, Сорока Микола Максимович, Пономаренко Петро Панасович, Юхименко Іван Григорович [25].

Староста керував сільською управою. Його права і обов'язки визначались спеціальною «Інструкцією для старост», а також «Тимчасовим положенням про старост сіл та селищ району». Зокрема в цих документах йшлося про те, що староста мав організовувати виконання планів поставок сільсько-господарських продуктів для окупантів, збирання податків з населення, майна та теплого одягу для солдатів вермахту, допомагати господарствам у своєчасному проведенні посівної кампанії і збиранні врожаю. Крім того, функціями старости була організація прибирання та поховання трупів, залучення населення до будівельних і ремонтних робіт, староста мав знати всіх мешканців села та забезпечувати направлення їх на роботи до Німеччини [181]. Поліцаї, що були залучені з місцевих жителів, здійснювали охорону доріг, установ, виконували завдання польової комендатури, притягувались до бойових дій проти партизанів. Як правило, поліцаї набирались із розрахунку на 100 осіб цивільного населення незалежно від віку – 1 поліцай. За спогадами старожилів, поліцаї були не менш жорстокими, ніж каральні загони німців, грабували та, нерідко, знущались (а то і вбивали) над мирним населенням, поширеним серед поліцаїв було пияцтво.

Тут слід було б звернути увагу на особу старости – Сорока Івана Максимовича. Навколо цієї постаті, її ролі в допомозі чи протидії німцям, характеру взаємовідносин з мешканцями села в період окупації ще і досі точиться багато суперечок. Частина селян, як та, що була свідками окупаційних подій, так і молоді люди висловлюють загалом дві версії: староста був зрадником і працював на німців; староста був зв'язаний

з партизанами чи радянським підпіллям, допомагав мешканцям села уникнути заслання до Німеччини та сильних утисків від німців та поліцаїв.

Автор не знайшов жодного документа, в якому б діяльність І.М. Сороки на посаді старости, а потім бургомистра села засуджувалась, а він сам притягувався до відповідальності. Більше того, після визволення села від німців І.М. Сорока нікуди не тікав, його ніхто не шукав, а з мешканцями підтримувались нормальні стосунки. Зі спогадів старожилів авторові не раз доводилось чути, що староста був порядною людиною, насамперед у взаємовідносинах з мешканцями села. Він часто попереджав останніх про т. з. облави на юнаків та дівчат, яких німці планували до заслання в Німеччину, стримував досить агресивних поліцаїв у сутичках з селянами (може тому попри досить агресивну поведінку місцевих поліцаїв до селян, нікого з них не було вбито), організовував збір продовольства для партизан та ін. Враховуючи, що І.М. Сорока за свою діяльність в період німецької окупації не притягувався до відповідальності, можна схилитись до версії співпраці старости з відповідними прорадянськими та іншими організаціями, які діяли на окупованій території. А оскільки така співпраця не могла бути відкритою, то люди про постать І.М. Сороки у воєнний період, робили свої висновки, що базувались на окремих епізодах його поведінки та загалом життя.

Для запровадження «нового порядку» на окупованій території Чернігівщини діяли різного роду зондеркоманди, польова жандармерія, таємна польова поліція. Саме ці органи займались виявленням та ліквідацією радянського активу, боротьбою з партизанським рухом, виконували заходи репресії до місцевих жителів. За роки німецької окупації було повністю або частково спалено 63 населені пункти на території Чернігівської області, знищено 127 778 мирних жителів. Уся територія області була покрита в'язницями, таборами для полонених, гетто. Усього діяли 61 в'язниця, зокрема і в Ріпках при поліцейській дільниці. У в'язницях було знищено понад 10 тисяч в'язнів, в 13-х таборах, що були розташовані на території області, було вбито близько 27 тисяч полонених [189].

Початок окупаційного режиму на Чернігівщині характеризувався тотальною ліквідацією єврейського населення. Така сама доля спіткала і циган.

У лютому 1942 р. німці ухвалили закон «Про новий аграрний лад», яким передбачався поділ колгоспної землі і надання її у власність селянам. Поділ мав відбуватися в три етапи: на першому – створення громадських господарств (общин), на другому – створення хліборобських спілок (кооперативів, товариств), на третьому – перехід до односібного селянського господарства, без приватного володіння землею.

Та, незважаючи на зусилля окупаційної влади, ефективної роботи щодо вироблення сільськогосподарської продукції організувати так і не вдалося. Була провалена посівна восени 1941 р., невдалою вона була і в 1942 р. Хоча селян у примусовому порядку змушували до роботи, але їх саботаж був очевидним. До останніх була застосована грабіжницька податкова політика. Так, з кожної корови необхідно було здати у першому кварталі 1942 р. 100 л молока, а уже в другому – 150 л з вмістом жиру 3,8 %. Якщо селяни мали двох корів, то норми здачі молока піднімались до 150–250 л. Приватна торгівля молоком заборонялась. Крім того, необхідно було здавати до 100 яєць у квартал, визначені (у різних районах різні) обсяги картоплі, овочів, ягід, фруктів, меду. Заборонявся самовільний забій худоби. Водночас за здане м'ясо виплачувалась символічна винагорода. Наприклад, за здану свиню видавалось 1 кг цукру, 2 кг солі, 0,5 л горілки, 10 коробок сірників. Крім продовольчих поставок, селяни мали сплачувати ще й грошовий податок. Останній сплачувався відповідно до кількості працездатних осіб у родині. При відсутності або наявності одного працездатного – 150 крб., двох і більше – 250 крб. [181].

Наприкінці січня 1942 р. вийшло розпорядження Чернігівської комендатури «Про відкриття шкіл для навчання в районах, підлеглих Чернігівській комендатурі», яким наказувалось розпочати з 02.02.1942 р. навчання дітей 1–4 класів. При цьому визначався перелік предметів: читання, письмо, лічба, гімнастика, граматики, ручна праця. Враховуючи не-

прийнятність радянських підручників для навчання школярів, насамперед з ідеологічних поглядів, за розпорядженням Чернігівської комендатури всі підручники та посібники довоєнного видання були конфісковані. А згодом вчителями Ріпкинського району були підготовлені нові підручники, які після рецензії комісії відділу освіти і культури Чернігівської районної управи були запропоновані до друку. Однак масового накладу зазначених підручників не було [181]. Дотримуючись розпорядження окупаційної влади та відчуючи потребу у навчанні дітей, школу було відкрито і в Суличівці.

Практично одночасно з відкриттям школи в селі розпочалось богослужіння у місцевій церкві. Враховуючи, що церква будівля з 1936 р. використовувалась як зерносховище, вона була очищена та прибрана зусиллями мешканців села. Селяни принесли в цю будівлю власні ікони, а також, ті, що були церковними та після закриття церкви у 1930-х рр. забрані прихожанами на зберігання [190, с. 40].

Німці сподівались використати моральний фактор для формування симпатій населення до нової влади. У 1942 р. на Чернігівщині діяло 350 церковних парафій. Опікувалось їх діяльністю Чернігівське єпархіальне управління, яке проводило роботу з відновлення та реставрації храмів, друкувало церковну літературу.

У 1942 р. у Ріпкинському районі було створено бургомістрат, який передбачав об'єднання управління декількома населеними пунктами. Районний бургомістрат складався із кількох бургомістратів, які організовувались переважно у тих селах, де раніше були сільради. Бургомістрати підпорядковувались районній управі. Усього в районі було утворено 22 магістрати (Додаток 18).

Роки окупації позначилися на житті мешканців Суличівки. Насамперед, це життя під постійним страхом, очікування якихось небезпечних подій, свавілля німецької влади. Хоча в селі не було німецького чи поліцейського гарнізону або якоїсь сформованої з них дільниці, до нього нерідко навідувались німецькі команди, п'яні поліцаї, інколи комендант району. Одного разу (21.11.1941 р.) за неповагу і непокору представникам

німецької влади було розстріляно мешканця села Кононенка Григорія Фроловича 1902 року народження [182]. У селі періодично проводились облави щодо пошуку осіб для відправлення до Німеччини. Усього до Німеччини було відправлено 17 мешканців Суличівки. [191]. На жаль, автору не вдалось знайти документовано підтвердженого та повного переліку прізвищ мешканців села, вивезених у роки війни до Німеччини. Але з архівних матеріалів, спогадів мешканців села, інших джерел все ж таки вдалось сформувати приблизний їх список (Додаток 19). Згідно з статистичною довідкою про кількість жителів Чернігівщини, що були примусово вивезені до Німеччини під час тимчасової нацистської окупації, усього з області було відправлено 41 577 осіб (чоловіків – 16 052, жінок – 25 703, дітей – 886), зокрема з Ріпкинського району – 2 137 осіб. Повернулось додому – 24 244 особи [181, 182]. Тобто, не повернулись (загинули, залишились на території Німеччини або інших країн, з інших причин) – 17 333 особи.

Вивчаючи період життєдіяльності регіону в роки німецької окупації, слід звернути увагу на тверду віру населення у перемогу над загарбниками, її неухильне очікування, прагнення допомоги її наближенню. На початку розділу уже зазначалось про створення Ріпкинського, Любецького та Добрянського партизанських загонів, які мали діяти на території сучасного району. Уже з перших днів окупації досить активно почав діяти Добрянський загін. 24.08.1941 р. у складі 125 осіб він рушає до лісу, а уже 26.8.1941 р. партизани приймають перший бій з німецькими окупантами, в якому, хоча і значною ціною, але перемагають. Цей бій став одним із перших на окупованій частині Лівобережної України, яким започатковано активну партизанську боротьбу в тилу ворога. Такі дії Добрянських партизанів зумовили зростання кількісного складу загону уже 30.09.1941 р. аж до 600 осіб. Героїчними їх діями було утворено невідомий до цього часу прецедент – 07.11.1941 р. партизани захопили та визволили від німців і поліцаїв районний центр Добрянку, підняли червоний прапор і провели мітинг до дня 24-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції.

То була перша масштабна перемога на окупованій Україні. Проте численні бої загону з переважаючими силами ворога, ускладнення погодних та побутових умов, обмеженість маневру далися взнаки і для самого партизанського загону. У кінці листопада керівництво загону прийняло рішення про перехід загону на нелегальне положення до весни 1942 р. Однак не можна не звернути увагу на загальну неготовність країни до партизанського руху, який з початком війни формувався на ентузіазмі партійного та комсомольського активів й патріотично налаштованих мешканців регіону. Крім того, партизанська діяльність вважалась короткочасною, тимчасовою у зв'язку з очікуванням швидкої перемоги радянських військ у війні. Насамперед з цим були пов'язані прорахунки у підготовці партизанського руху і у нашому регіоні. Вкрай тяжкі випробування, з якими зіткнулись партизани Ріпкинщини, Любецького та Добрянського районів, люта зима, ліс, у якому складно було забезпечувати тривале перебування, брак належного харчування, одягу, набоїв та зброї, зв'язку з обласним партизанським загonom породжували різного роду суперечності серед партизан, які сприяли послабленню у загонах дисципліни. За таких умов з початком зими 1941 р. партизанські загони практично припинили своє існування. Частина партизан, об'єднавшись у невеликі групи, пішла на схід і з'єдналась з військами Радянської армії. Інша частина «влилась» до діючих на Чернігівщині партизанських загонів. У 1942 р. відновили свою діяльність партизани Ріпкинського району, які під керівництвом М.Д. Кондрашевського влітку здійснили рейд по району, знищуючи поліцейські дільниці. Тієї ж пори було сформовано партизанський загін у Любецькому районі, який продовжував свою діяльність аж до визволення району Червоною армією. З травня 1943 р. Ріпкинським підпільним райкомом партії було сформовано партизанський загін у складі 75 осіб, а уже у вересні він налічував до 500 осіб. Ріпкинські партизани нищили засоби зв'язку, транспорт, зривали поставки продовольства ворогові, ліквідували поліцейські дільниці у Петрушах і Задеріївці. До серпня 1943 р. значна частина райо-

**Перелік мешканців с. Суличівка,
ідентифікованих за архівними документами
як померлих від голоду у 1932–1933 рр.**

1. Бідна Анастасія Максимівна
2. Бідний Григорій Максимович
3. Воєдило Кузьма
4. Воєдило Матвій
5. Юхименко Мокрина
6. Юхименко Іван Дмитрович
7. Юхименко Марфа Матвіївна
8. Юхименко Матвій
9. Ковальова Марфа
10. Лобода Порфир
11. Лобода (сім'я із трьох осіб)
12. Лобода (молода пані) з Бакуринщини
13. Очерет Єфрем Андрійович
14. Очерет Марія Тихонівна
15. Очерет (молода жінка)
16. Пономаренко (сім'я із трьох осіб)
17. Пономаренко Олексій Панасович
18. Прискока Катерина
19. Селенчук Олександра
20. Сорока – сім'я
21. Ходолеєви – 2 особи
22. Яценко Лаврін
23. Яценко Марфа
24. Сусло Ілля Хомич
25. Сусло Петро Юхимович
26. Сусло Степан Тарасович
27. Сусло Юхим
28. Аврам (дід)

**Перелік мешканців с. Суличівка,
які в період з 1920 по 1940 рік
були засуджені за різними звинуваченнями**

Прізвище, ім'я, по батькові	Рік засуд- ження	Звинувачення	Термін покаран- ня, років
1	2	3	4
1. Биховець Володимир Григорович	1937	Контрреволюційна діяльність	10
2. Ковальов Микола Григорович	1936	Опортуністична діяльність, зв'язок з куркулями	2
3. Воєдило Василь Михайлович	1937	Антирадянська агітація, поширення провокаційних чуток та панічних настроїв	10
4. Биховець Денис Акакієвич	1930	Поширення провокаційних чуток та панічних настроїв	3
5. Лобода Михайло Іванович	1930	Поширення провокаційних чуток та панічних настроїв	3
6. Биховець Іван Григорович	1937	Антирадянська агітація, поширення панічних чуток, вихвалення фашистсь- кого режиму	10
7. Король Михайло Авксентійович	1932	Торгівля забороненою до продажу продукцією	1,5
8. Іванов Іван Миколайович	1928	Образа представників влади, хуліганські дії	1
9. Пономаренко Єгор Данилович	1930	Порушення порядку примусового виселення	1
10. Чумак Микола Нікандрович	1929	Зв'язок з куркулями, зрив зборів про колективізацію	0,5
11. Воєдило Микита Ілліч	1923 1930 1934	Хуліганство Надання неправдивих свідчень -	Штраф Штраф -
12. Бондаренко Яким Петрович	1934	Усунення від управління колгоспною діяльністю і контролю за колгоспною власністю	3
13. Дмитров Федір Дмитрович	1937	Контрреволюційна агітація, шпигунські дії	10
14. Ковальов Олексій Федорович	1929	Незаконне зберігання вогнепальної зброї	Штраф
15. Білий Микола Микитович	1932	Хуліганські дії проти представників місцевої влади	Штраф

1	2	3	4
16. Лобода Тетяна Семенівна	1933	Невиконання державних поставок	1,5
17. Лобода Хресантій	1937	Контрреволюційна діяльність	10
18. Сорока Петро Іванович	1933	Невиконання хлібопоставок	2

Перелік складено за інформацією з архівних джерел: 150, 151, 154, 156, 173, 174, 177, 178, 179, 180.

Виписка із щоденника командира
3-го батальйону 445-го піхотного полку
134-ї піхотної дивізії Вермахту підполковника
Ханса Шульце (28-31.08.1941 р.)

Offizier Hans Schülze, III./Pz.B. 445

Heimabzug des 8.

30. August 1941 bis 2. Oktober 1941

**Структура Ріпкинського районного
бургомістрату станом на вересень 1942 р.
[181]**

Назва бургомістрату	Підконтрольні населені пункти	Кількість населення	Зарплата бургомістра (крб.)
Ріпки	Глинянка, Замглай	3748	800
Буянки	Свинопухи, х. Чумак	1908	550
Голубичі	Гусинка	2051	800
Церковище	Чепігівка, Маслаківка	1623	550
Постобиця	Вербичі	1294	550
Велика Вісь	—	1069	550
Гучин	Бихольцохівка, Ямище	1466	550
Даничі	Присторонь, Мутичів	1593	550
Пізнопали	Олександрівка, Лизунова Рудня, х. Вир	1157	550
Суслівка	Плехтіївка	571	400
Задеріївка	Кам'янка	1206	550
Трудове	Тамарівка	927	400
Високінь	Пушкарі, Молочки	1147	550
Красківське	—	1274	550
Петруші	Кислі, Бахани	2003	700
Малий Листвен	Пузики	712	400
Убіжичі	—	692	400
Пилипча	х. Чудівка	-	400
Великий Зліїв	Малий Зліїв, Петрики	1880	550
Кротинь	Рашкова Слобода	886	400
Сенюки	Зубахи	724	400
Суличівка	—	-	400

Додаток 19

**Перелік (неповний) мешканців села Суличівка,
загнаних до Німеччини у роки окупації
(1941–1943 рр.)**

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Період депортації	Примітки
1.	Воєдило Марія Данилівна	1924	06.1942 р.	
2.	Дмитрова Варвара Федорівна	1921	06.1942 р.	
3.	Пономаренко Марія Іванівна	1924	07.1942 р.	
4.	Зубець (Чубук) Ольга Борисівна		09.1942 р.	
5.	Кононенко Марія Яківна			
6.	Кононенко Параска Гнатівна			
7.	Лобода Варвара Дмитрівна			
8.	Яценко Олена Василівна			
9.	Прокоп'юк Марина Севаст'янівна			
10.	Юхименко Уляна Григорівна			
11.	Бойрак Тетяна			
12.	Биховець Проня Володимирівна	1925	1942 р. На момент депортації проживала в м. Чернігів	Померла в Німеччині
13.	Воєдило Микита Іванович	1923		
14.	Яценко Степан Васильович			

Партійні та громадські організації, які існували в с. Суличівка у 70-80-х рр. ХХ ст.

1. Первинна партійна організація КПРС
2. Комсомольська організація
3. Профспілкова організація
4. Група народного контролю
5. Товариський суд
6. Пенсійна рада (з 1977 р. – Рада соціального забезпечення)
7. Ради бригад
8. Жіноча рада
9. Група Товариства охорони пам'яток історії і культури
10. Комітет охорони природи
11. Група ДТСААФ
12. Комітет ДСТ «Колос»
13. Народна дружина
14. Школа економічної освіти
15. Товариство червоного хреста УРСР

Перелік складено за матеріалами АВРДДА, Ф. 134, Оп. 1, Спр. № 35–44.

Документи, що підтверджували членство у громадських та інших об'єднаннях за часів СРСР

Керівники Суличівського Комітету незаможних селян (СКНС)

Прізвище, ім'я, по батькові	Період головування
Король Михайло Олексійович	1920 р. – 10.1924 р.
Зубець Пантелеймон Лук'янович	10.1924 р. – 1.1929 р.
Воєдило Микита Ілліч	1.1929 р. – 11.1929 р.
Кононенко П. П.	11.1929 р. – 2.1931 р.
Пономаренко Єгор Данилович	2. 1931 р. – 1932 р.

Складено за матеріалами Державного архіву Чернігівської області (Ф. 184, Оп. 1, Спр. 29; Ф.Р-1597, Оп. 1, Спр. 19; Ф.Р- 122, Оп. 1, Спр. 67; Ф. Р- 222, Оп. 1, Спр. 133, 136).

Список осіб, які очолювали Суличівську сільську раду (1918–1953 рр.)

Прізвище, ім'я, по батькові голови сільради	Період головування
Зубець Федот Степанович	1918 р. – 1924 р.
Король Михайло Олексійович	1924 р. – 1931 р.
Ковальов Микола Григорович	1931 р. – 1933 р.
Довбенко В.С.	1933 р. – 1935 р.
Юхименко Іван Аристархович	1935 р. – 1937 р.
Соловійов	1937 р. – 1939 р.
Сорока Андрій Васильович	1939 р. – 1943 р.
Бондаренко Яким Петрович	12.1943 р. – 10.1944 р.
Кононеско Григорій Артемович	10.1944 р. – 11.1945 р.
Зюзя Іван Анісімович	11.1945 р. – 1946 р.
Сорока Андрій Васильович	1946 р. – 1953 р.

Список складено за даними архівних матеріалів Державного архіву Чернігівської області та архівного відділу Ріпкинської районної державної адміністрації, згідно переліку інформаційних джерел: 123, 147, 149, 150, 151, 155, 172, 173, 174, 175, 177, 190, 206, 209, 211, 218, 219, 224, 226, 233.

**Керівники колгоспу, колективного
сільськогосподарського підприємства (КСП) та
Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ),
що діяли у с. Суличівка в період з 1932 по 2009 рр.**

Прізвище, ім'я, по батькові керівника	Період діяльності
Король Микита Якимович	1.04.1932 р. – 1933 р.
Бондаренко Яким Петрович	1933 р. – 1934 р. 1934 р. – 1941 р.
Бондаренко Яким Петрович	12.12.1943 р. – 21.12.1943р.
Сорока Андрій Васильович	21.12.1943 р. – 2.1946 р.
Зюзя Іван Якимович	2.1946 р. – 5.2.1948 р.
Лобода Петро Петрович	5.2.1948 р. – 2.1950 р.
Троян Андрій Георгійович	2.1950 р. – 27.1.1951 р.
Лобода Петро Петрович	27.1.1951 р. – 20.1.1954 р.
Юхименко Микола Михайлович	20.1.1954 р. – 22.08.1955 р.
Стретович Микола Іванович	22.08.1955 р. – 1964 р.
Апанасенко Микола Іванович	1964 р. – 30.12.1971 р.
Мажуга Олександр Кузьмич	30.12.1971 р. – 12.2.1973 р.
Ященко Петро Тимофійович	12.2.1973 р. – 17.02.1978 р.
Господарство у складі колгоспу	«Дружба»
Красковський Михайло Порфирівич	17.02.1978 . – 1983 р.
Кононович Микола Васильович	1983 р.- 12. 1988 р.
Самостійне господарство-колгосп	«Іскра»
Нестеренко Григорій Іванович	12.1988 р. – 27.11.1992 р.
Колективне сільськогоспідприємство	«Іскра»
Нестеренко Григорій Іванович	27.11.1992 р. – 10.2.1995 р.
Слепухін Олексій Микитович	10.2.1995 р. – 22.5.1996 р.
Пилипенко Борис Іванович	22.5.1996 р. – 7.04.2000 р.
Товариство з обмеженою відповідальністю	«Надія»
Рекун Михайло Петрович	7.04.2000 р. – 6.2009 р.

Складено за матеріалами Державного архіву Чернігівської області архівного відділу Ріпкинської районної державної адміністрації та за матеріалами Бондаренко О.Я. за переліком інформаційних джерел: 25, 178, 209, 210, 214, 221, 225, 227, 236, 237, 238, 255, 265, 268, 277, 279, 283, 285, 287, 290.

Мешканці с. Суличівка,
яких було розкуркулено
у 20-30-х рр. ХХ ст.

1. Биховець Володимир Григорович
2. Воедило Василь Михайлович
3. Биховець Григорій Іванович
4. Биховець Денис Акакійович
5. Лобода Михайло Іванович
6. Биховець Артем Артемович
7. Биховець Михайло Артемович
8. Прокоп'юк Севастян Варфоломійович
9. Байрак Григорій Миколайович
10. Пономаренко Кузьма
11. Очерет Федір Якович
12. Іванов Олександр
13. Биховець Микита
14. Лобода Хресантій
15. Сорока Іван Опанасович
16. Пономаренко Василь Олександрович

Складено на підставі архівних матеріалів згідно переліку джерел: 25, 151, 177, 178, 179, 194, 196, 197, 198.

Власники с. Суличівка у XVII–XX ст.

Період	Власники
1610–1657 рр.	Борис Тимофійович Грязний
1657–1660 рр.	Катерина Давидівна Грязна (Лозко)
1660–1672 рр.	Костянтин Мазапета, Марина Борисівна Мазапета (Грязна)
1672–1682 рр.	Павло Товстоліс (власник самозваний)
1682–1696 рр.	Михайло Іванович Яцинич
1696–1708 рр.	Прокоп Семенович Якубенко
1708–1712 рр.	Марія Михайлівна Якубенко
1712–1729 рр.	Павло Ілліч Скоропадський
1729–1743 рр.	Марія Михайлівна Якубенко
1743–1776 рр.	Василь Іванович Добронизький
1776–1819 рр. – Іван Васильович Добронизький	1776–1795 рр. – Іван Іванович Ходолей
1819–1858 рр. – Василь Іванович Добронизький	1795–1840 рр. – Єлисей Іванович Ходолей
1858–друга половина 19 ст. – Іван Васильович Добронизький	1840–1853 рр. – Павло Єлисейович Ходолей
	1853–1880 рр. – Наталія Якимівна Ходолей (Рашевська)
	1880–1904 рр. – Василь Павлович Ходолей

Складено на основі матеріалів за списком джерел: 25, 27, 28, 53, 54, 57, 62, 64, 69, 72, 74, 77, 78, 79, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 98, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 119.

Посадовий знак «Лесной сторож»

Іменним Указом від 02.07.1802 р. було затверджено «Лісовий статут», в якому визначався склад лісової сторожі. Головною фігурою сторожі був казенний лісовий наглядач для нагляду за казенним лісом. Останньому, як сторожу лісу, відводилась певна лісова ділянка, за якою він мав наглядати. У 1869 р. було введено Положення про казенну лісову сторожу, згідно з яким до функцій лісового сторожа входило охороняти визначену сторожу ділянку лісу від незаконного захоплення, зміни лісових кордонів, пожеж; дозволяти вирубку дерев тільки на підставі документів (білетів) лісника, суворо контролювати порядок використання лісу, перешкоджати незаконному випасанню худоби в лісових угіддях, перешкоджати вирубці дерев, стежити за дотриманням правил полювання. Лісова сторожа припинила своє існування у 1917 р.

Знак був пришивним і пришивався на верхній одяг, на правій частині грудей.

Цей знак (фотокопія якого подається в додатку) належав Варфоломію Івановичу Прокоп'юку, який у 1910–1915 рр. здійснював охорону дубового лісу на ділянці від північної частини с. Суличівка до сіл: Мутичів, Голубичі, Постобиця та селища Ріпки.